

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده اصول الدین - قم
گروه فقه و حقوق اسلامی
پایان‌نامه کارشناسی ارشد

عنوان

بررسی تطبیقی تجسس از منظر فقه امامیه و حقوق ایران

استاد راهنما

دکتر صحبت الله سلطانیان

نگارنده

فاطمه پودینه

بهار ۹۴

كلية اصول الدين - قم
قسم الفقه و الحقوق الاسلامی
رسالة ماجستير

عنوانها

دراسة مقارنة للتجسس من وجهة نظر فقه الامامية و الحقوق في ايران

استاذ المشرف

الدكتور صحبت الله سلطانيان

إعداد

فاطمه پودينه

ربيع ١٤٣٦

تقدیم به

پدر و مادر عزیزم که نه می‌توانم موهایشان را که در راه عزت من سفید شد، سیاه کنم و نه برای دستهای پینه بسته‌شان که ثمره تلاش برای افتخار من است، مرهمی گذارم. الهی توفیق ده که هر لحظه شکر گزارشان باشم و ثانیه‌های عمرم را در عصای دست بودنشان بگذارم. حال این برگ سبزی است تحفه درویش تقدیم به آنان... به پاس تعبیر عظیم و انسانی‌شان از کلمه ایثار و از خود گذشتگی، به پاس عاطفه سرشار و گرمای امید بخش وجودشان که در این سردترین روزگاران بهترین پشتیبان است به پاس قلب‌های بزرگشان که فریاد رس است و سرگردانی و ترس در پناهشان به شجاعت می‌گراید و به پاس محبت‌های بی‌دریغشان که هرگز فروکش نمی‌کند.

سپاسگذاری

حمد و سپاس فراوان خداوندی که ما را از جرعه نوشان کوثر ولایت قرار داد و سپاس خدای متعالی که توفیق کسب معرفت و علم را از دریای بیکران اهل بیت به ما عنایت نمود. با سپاس بیکران به درگاه ایزد منان که حیات و آنگاه توان یادگیری ام بخشید و از درگاهش برای پدر و مادرم که با فداکاریشان امکان فراگیری و تحصیل برایم فراهم ساختند و شریعت قرآنیم آموختند طلب اجر نیکو دارم و با درود به آموزگاران که الفبای خواندن و نوشتن و راه درست زیستن را به من آموختند و با ابراز حق شناسی و تقدیم و تشکر به محضر اساتیدی که حاصل زحمات گسترده چندین ساله شان را در فضای محدود حوزه و دانشگاه صمیمانه ارائه نمودند. آرزوی آمرزش برای معلمین از دست رفته دیروز و امید سلامت و دوام حیات و بهروزی برای اساتید امروز دارم. ضمن اینکه بر خود لازم می دانم که از زحمات استاد صبور و بردبارم دکتر صحبت الله سلطانیانکه از محضر وجودشان در نگارش این تحقیق کسب فیض نمودم. طول عمر بزرگوار را جهت خدمت افزون تر به دانشجویان و طالبان علم از خداوند منان خواستارم. و همچنین نهایت سپاسگذاری از دکتر محمد رصافی (مدیر گروه محترم رشته فقه و حقوق اسلامی).

چکیده

تجسس به معنای کاوش در امور پنهانی دیگران است و آن را در عرف و اجتماع کرداری زشت و ناپسند به شمار می‌آورند و به همین جهت مرتکب این عمل را نکوهیده و از خود دور می‌کنند. تجسس در احوالات شخصی دیگران به عنوان یکی از رذایل اخلاقی در آیات و روایات متعددی از سوی شارع مقدس مورد نهی قرار گرفته است. با این حال رعایت این اصل مادامی است که حفظ مصالح نظام و تحکیم حکومت اسلامی و نیز رعایت غبطه و مصلحت در مسایلی که مورد نظر شارع مقدس می‌باشد از اهمیت بالاتری نسبت به حفظ حریم خصوصی و حق خلوت شهروندان، برخوردار نباشد و الا همین تجسس جز ملزومات کسب اطلاع و استخبار به شمار می‌آید و از عموم حرمت حکم خارج شده و حتی به صورت امری واجب تلقی می‌شود که بررسی صور مختلف این ترجیح و همچنین پاسخگویی به فروضها و تعارضها موضوع این پژوهش خواهد بود. سه نوع تجسس با احکام جداگانه وجود دارد: تجسس در امور شخصی، تجسس در امور اجتماعی، تجسس در امور دشمن. تجسس در امور شخصی افراد به حکم صریح آیه «ولاتجسسوا» و روایات متعدد جایز نیست اما در صورت تراحم با حفظ نظام جامعه اسلامی نه تنها حرام نیست بلکه واجب هم است و در قوانین موضوعه کشور شرایط، حاکم بر این نوع تجسس معین شده است که در صورت تجاوز از این مقررات و شرایط مستوجب مجازات تعیین شده در قانون مجازات اسلامی خواهد بود. در این تحقیق سعی بر آن شده است که بررسی تطبیقی تجسس از منظر فقه امامیه و حقوق ایران مورد بررسی قرار گیرد این پژوهش مبتنی بر ۴ فصل است:

فصل اول: کلیات، تعاریف و مفاهیم، فصل دوم: ادله ممنوعیت تجسس از منظر فقهی و حقوقی در اسلام نه تنها حاکمان بلکه مردمان نیز از ورود به زندگی شخصی دیگران منع کرده است. فصل سوم: مصادیق و موارد تجسس ممنوع که در آن هتک حرمت منازل، مراسلات و مکالمات تلفنی افراد می-پردازیم. فصل چهارم: ادله جواز تجسس از منظر فقهی و حقوقی به برخی از مصادیق جواز تجسس می-پردازیم.

واژگان کلیدی: تجسس، نظارت و بازرسی، تخصیصات شرعی تجسس، مصلحت حفظ نظام.

فهرست

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات، تعاریف و مفاهیم
۳	۱-۱. بیان مسأله
۳	۲-۱. ضرورت و اهمیت موضوع
۴	۳-۱. اهداف تحقیق
۴	۱-۳-۱. اهداف عام
۴	۲-۳-۱. اهداف خاص
۴	۴-۱. سؤالات تحقیق
۴	الف) سؤال اصلی
۴	ب) سؤالات فرعی
۵	۵-۱. فرضیه ها
۵	۶-۱. روش تحقیق
۶	۷-۱. پیشینه و سابقه تاریخی
۶	۸-۱. محدودیتها و مشکلات تحقیق
۶	۹-۱. تعاریف، مفاهیم
۶	۱۰-۱. مفهوم تجسس
۷	۱-۱۰-۱. معنای لغوی «تجسس»
۸	۲-۱۰-۱. معنای اصطلاحی «تجسس»
۸	الف) تعریف تجسس در متون فقهی و روائی
۹	ب) تعریف حقوقی و قانونی تجسس
۱۱	فصل دوم: ادله ممنوعیت تجسس از منظر فقهی و حقوق
۱۲	۱-۲. ادله ممنوعیت تجسس از منظر فقهی
۱۲	۱-۱-۲. ممنوعیت تجسس و تحسس
۱۳	۲-۱-۲. ممنوعیت اشاعه فحشاء و منکر
۱۴	۳-۱-۲. ممنوعیت غیبت

- ۱-۲-۴. ممنوعیت افشای اسرار افراد ۱۵
- ۱-۲-۵. حرمت استراق سمع و بصر ۱۵
- ۱-۲-۶. ممنوعیت ورود به منزل افراد ۱۶
- ۱-۲-۷. ممنوعیت سخن چینی و نمیمه ۱۷
- ۲-۲. تجسس از حریم افراد ۱۸
- ۲-۳. حکم تکلیفی و ادله آن ۲۰
- ۲-۳-۱. دلیل عقلی ۲۰
- الف) مصداق ظلم ۲۱
- ب) اصل عدم ولایت احدی بر دیگران ۲۱
- ج) حفظ نظام ۲۲
- د) حرمت اخلال به نظام ۲۲
- ۲-۳-۲. دلیل نقلی ۲۴
- الف) آیات ۲۴
- ب) روایات ۲۹
- ج) سیره مشرعه ۳۲
- د) اجماع فقها و مسلمین ۳۲
- ۲-۴. تجسس بر ضد حکومت اسلامی ۳۴
- ۲-۴-۱. دلیل عقلی ۳۴
- الف) وجوب حفظ نظام ۳۴
- ب) حرمت اختلال در نظام ۳۵
- ج) ظلم بودن تجسس علیه نظام ۳۵
- ۲-۴-۲. دلیل نقلی ۳۵
- الف) آیات ۳۵
- ب) روایات ۳۶
- ج) اجماع مسلمین ۳۷
- ۲-۵. انواع تجسس ۳۷
- ۲-۵-۱. تجسس در امور شخصی ۳۷
- ۲-۵-۲. تجسس در امور اجتماعی ۳۸
- ۲-۵-۳. تجسس در امور دشمنان ۴۰
- ۲-۶. اطلاعات محرمانه شهروندان در نگاه قانون ۴۱

ب

- ۶-۱-۱. تجسس در فعالیتهای روزمره شهروندان ۴۴
- ۶-۲-۲. تجسس و افشای وقایع قضایی ۴۴
- الف) حضور در جلسات دادرسی ۴۴
- ب) ممنوعیت انتشار تصمیمات قضایی ۴۶
- ج) ممنوعیت افشای هویت و مشخصات متداعیین ۴۶
- ۶-۳-۳. جمع آوری متقالبانه اطلاعات و حق تصویر افراد ۴۷
- ۶-۴-۴. تفتیش مراسلات پستی ۴۸
- ۷-۲-۷. ممنوعیت تجسس از منظر حقوقی ۴۹
- ۸-۲-۸. حق مالکیت خصوصی ۵۰
- ۸-۱-۲-۱. محدودیتهای شرعی و قانونی ۵۰
- ۸-۲-۲. مالکیت خصوصی در قانون اساسی ۵۰
- الف) محدوده مالکیت خصوصی ۵۰
- ب) ضوابط قانون حاکم بر بخش خصوصی ۵۱
- ۹-۲-۹. آزادیهای شخصی ۵۱
- ۹-۱-۲-۱. مصونیت خانه و مسکن در زندگی خصوصی ۵۳
- ۹-۲-۲. مصونیت مکاتبات، مکالمات، مخابرات و اسرار شخصی ۵۴
- ۹-۳-۳. هتک حرمت اشخاص ۵۵
- ۹-۴-۴. هتک حرمت منازل و املاک غیر ۵۶
- فصل سوم: مصادیق و موارد تجسس ممنوع** ۵۸
- ۱-۳-۱. مصادیق تجسس ممنوع ۵۹
- ۱-۱-۳-۱. تفتیش منازل ۵۹
- ۱-۳-۲. هتک حرمت مخابرات، مراسلات و مکالمات تلفنی ۶۰
- الف) استراق سمع در قرآن ۶۰
- ب) استراق سمع در روایات ۶۱
- ۲-۳-۲. مصادیق تجسس بر ضد نظام ۶۳
- ۲-۳-۱. تعریف «جاسوسی» و «جاسوس» در حقوق جزا ۶۳
- ۲-۳-۲. فرق جاسوسی با جرم خیانت به کشور ۶۴
- ۳-۳-۳. مصادیق جاسوسی به مفهوم حقوقی آن ۶۴
- ۳-۱-۳-۱. جاسوسی در اماکن نظامی ۶۴
- ۳-۲-۳-۲. تسلیم اسرار نظامی، سیاسی و مفاتیح رمز به اجنبی ۶۴

- ۳-۳-۳. جاسوسی به نفع یک کشور بیگانه و به ضرر کشور بیگانه دیگر در خاک ایران ۶۵
- ۳-۳-۴. مصادیق اعمال مجرمانه در حکم جاسوسی ۶۵
- ۳-۴. احکام وضعی انواع تجسس ممنوع ۶۶
- ۳-۴-۱. احکام وضعی تجسس بر ضد فرد ۶۶
- الف) حرمت اطلاع بر عورات ۶۶
- ب) وجوب دفاع از حریم و عرض ۶۷
- ج) کیفیت دفاع از حریم و عرض ۶۸
- ۳-۴-۲. احکام وضعی تجسس بر ضد حکومت اسلامی ۷۱
- الف) جاسوس مسلمان ۷۲
- ب) جاسوس ذمی ۷۲
- ج) جاسوس حربی ۷۲
- ۳-۵. احکام تجسس غیر حرام (جایز) ۷۳
- الف) احکام تجسس مفید برای نظام ۷۳
- ب) احکام مربوط به تجسس در اعمال دشمنان ۷۵
- ۳-۶. مبانی جامعه شناختی و جرم شناختی ۷۶
- الف) پیشگیری از وقوع جرایم احتمالی ۷۶
- ب) ضرورت تأمین امنیت و آسایش مادی و روانی افراد ۷۶
- ۳-۷. تجسس در حریم کار ۷۸
- ۳-۷-۱. تجسس از طریق نظارت ویدئویی ۷۸
- ۳-۷-۲. تجسس در تحقیقات استخدامی ۷۹
- ۳-۷-۳. کنترل مکالمات تلفنی ۸۲
- ۳-۸. مبانی حقوق حریم خصوصی در محیط کار ۸۵
- ۳-۸-۱. حقوق ایران و حریم خصوصی کارکنان ۸۷
- ۳-۸-۲. حریم خصوصی در محل کار ۸۷
- ۳-۸-۲. عناصر خیانت به کشور ۸۹
- الف) عنصر قانونی ۸۹
- ب) عنصر مادی ۹۰
- فصل چهارم: ادله مجوزات تجسس ۹۳**
- ۴-۱. مجوزات و استثنائات تجسس ۹۴
- ۴-۱-۱. تفحص و تجسس در امر ازدواج ۹۴

- ۴-۱-۲. تفحص و تجسس از کودک، نوجوان توسط اولیا او ۹۵
- ۴-۱-۳. تجسس جهت حفظ عرض و آبروی افراد ۹۶
- ۴-۱-۴. تجسس و تفحص حاکم و حکومت اسلامی ۹۷
- الف) تجسس از احوال محرومان و افراد جامعه اسلامی ۹۷
- ب) تجسس برای گزینش کارگران حکومت اسلامی ۹۷
- ج) تجسس از اعمال کارگزاران در مناصب حکومتی ۹۸
- ۴-۲. ادله مجوزات ۹۹
- ۴-۲-۱. ادله عقلی ۹۹
- ۴-۲-۲. ادله نقلی ۱۰۰
- الف) ادله از آیات و اخبار ۱۰۰
- ب) ادله خاص از سیره، گفتار و رفتار ائمه ۱۰۱
- ۴-۳. تجسس از دشمن در سیره رسول اکرم (ص) ۱۰۲
- ۴-۴. تجسس از دشمنان ۱۰۳
- ۴-۴-۱. تجسس از دشمن داخل ۱۰۴
- ۴-۴-۲. تجسس از دشمن خارجی ۱۰۷
- الف) وجوب حفظ نظام ۱۰۷
- ب) حرمت اختلال در نظام ۱۰۷
- ج) ظلم بودن حرمت تجسس ۱۰۸
- ۴-۵. حمایت از تحقیقات قانونی ۱۱۱
- ۴-۵-۱. تحقیقات امنیتی - اطلاعاتی ۱۱۱
- ۴-۵-۲. تحقیقات پلیسی ۱۱۲
- ۴-۵-۳. تحقیقات ایمنی - امنیتی ۱۱۴
- ۴-۵-۴. تحقیقات اداری ۱۱۴
- ۴-۵-۵. تحقیقات قضائی ۱۱۵
- ۴-۵-۶. تحقیقات نظارتی ۱۱۷
- ۴-۶. ادله مجوزات حقوقی تجسس ۱۱۷
- ۴-۶-۱. حق داشتن حریم خصوصی ۱۱۸
- ۴-۶-۲. نقش والدین به عنوان نماینده کودک ۱۱۸
- ۴-۶-۳. تعارض حق حریم خصوصی کودک با حقوق والدین ۱۱۹
- ۴-۶-۴. کنوانسیون حقوق کودک ۱۲۰

۴-۶-۵. رعایت حریم خصوصی نوجوان..... ۱۲۱

نتیجه..... ۱۲۳

فهرست منابع و مأخذ..... ۱۲۸

فصل اول:

کلیات، تعاریف و مفاهیم

یکی از حقوق انسانی هرکس، برخورداری از «امنیت» و «آسایش» است. وقتی دیگران از امور شخصی افراد، تفتیش و تجسس می‌کنند امنیت آنها را به مخاطره می‌اندازد و آسایش آنها را سلب می‌کنند طبعاً هرکس در زندگی خصوصی خود مسایل و اسراری دارد که نمی‌خواهد دیگران بدانند یا عیوب و ضعف‌هایی دارد که از مردم پنهان است تجسس در امور دیگران، نوعی افشای راز و ورود به حریم زندگی خصوصی دیگران است و با هر انگیزه‌ای که باشد از منظر شارع مقدس نهی شده است. پژوهش در موضوعات جدید و مستحدثه در علوم انسانی از جمله بایستنی‌های مهم محققان علوم انسانی می‌باشد چه‌آنکه پرداختن به این موضوعات به لحاظ نیاز جوامع اولاً و به لحاظ اینکه اهتمام فقه در تمام عصور و امصار بر پرداختن به این موضوعات است، حائز اهمیت والایی است و پویایی فقه در گرو پرداختن به این دسته از موضوعات است. در بین این موضوعات گروهی مفاهیم بنیادین علوم انسانی را تشکیل می‌دهد که فروع بسیار از این دسته از موضوعات استخراج می‌گردد و بر این موضوعات آثار عدیده‌ای از لحاظ عملی و علمی مترتب می‌باشد. در این میان یکی از مفاهیم مستحدث و بنیادین در حوزه فقه سیاسی تجسس از حریم افراد می‌باشد. در پژوهش حاضر ضمن تحلیل مفهوم تجسس در عرف، لغت و شرع و تبیین مفهوم و معیار حریم در نظام فقه امامیه ابتدا به ادله‌ای که در اسلام تجسس به عنوان عملی مجرمانه هستند، پرداخته و سپس در فصلی جداگانه به مواردی که تجسس از آنها مجاز و مباح به نظر می‌رسد، می‌پردازد. به طور کلی می‌توان گفت تجسس در اسلام با توجه به عموماتی از آیات و روایات و حکم عقل و سیره به طور مطلق حرام و ممنوع می‌باشد اما ادله‌ای نیز وجود دارد که نشان می‌دهد در برخی از موارد تجسس جائز است. آنچه بسیار مهم و ضروری به نظر می‌رسد این است که حتی در موارد مباح نیز ضابطه این است که به هیچ وجه نتیجه آن اشاعه فحشا و منکر نباشد که در این صورت باز شمول نهی و تجسس ممنوع خواهد بود. البته شایان ذکر است بحث‌های تطبیقی فقه ذاتاً دشوار و بسیار محل مناقشه‌اند و از آن شفافیت و قطعیتی که در بررسی‌های حقوقی صرف یافت می‌شود، در اینجا کمتر می‌توان سراغ گرفت.

۱-۱. بیان مسأله

تجسس از حریم خصوصی افراد از منظر فقه امامیه و به حکم آیات- روایات حکم عقل و... حرام است. برخی مصادیق تجسس از جمله تجسس از حریم خصوصی افراد در راستای حفظ نظام و جلوگیری از اختلال در آن، تحقیق در امر ازدواج، تفحص از عورات کودک توسط والدین، تفقد و تجسس از احوال محرومان جامعه، تفحص و تجسس از عملکرد کارگزاران امور حکومتی و... از حکم حرمت خارج می- باشند. از نظر حقوق دانان حریم خصوصی عبارت است از دسترسی انحصاری یک شخص به حوزه‌ای که متعلق به خود اوست. حق حریم خصوصی این حق را به یک شخص می‌دهد که بتواند دیگران را از

الف. نگاه کردن

ب. استفاده کردن

ج. تعرض به حوزه خصوصی خود باز دارد.

۱-۲. ضرورت و اهمیت موضوع

تحقیق فقهی و حقوقی در خصوص تجسس و حریم خصوصی افراد علی‌رغم حساسیت این موضوع اهمیت بسیاری دارد تقریباً هیچ‌گونه بحث مفصلی پیرامون این موضوع صورت نگرفته است. و علت آن بررسی کتب فقهی ادوار مختلف است، که نشانگر مؤید این مطلب است که از زمان شیخ مفید (ره) تا به امروز هیچ‌یک از فقهای امامیه (بجز برخی معاصرین) در این زمینه تحقیق ارائه نداشته‌اند. بلکه تنها در مبحث «جهاد»، «دفاع»، «قصاص»، «دیات» صرفاً برخی از مسائل مربوط به تجسس و اطلاع ناروا از حریم دیگران مطرح نموده‌اند که در فصول آتی به آنها اشاره خواهد شد. یکی از فقیهان که نسبتاً مفصل به این موضوع پرداخته، نویسنده کتاب «دراسات فی ولایة الفقیه» از فقیهان معاصر است که تحقیق ایشان نخستین پژوهش اجتهادی در زمینه «تجسس و اطلاعات» در تاریخ فقه به شمار می‌آید. تجسس از رفتار کودک و نوجوان توسط والدین و حدود آن، هیچ‌گونه بحثی در این کتاب به میان نیامده است. مفهوم حریم خصوصی از سه عنصر مستقلی و مرتبط با هم تشکیل شده است. این سه عنصر عبارتند از: محرمانگی، ناشناس بودن، تنهایی و خلوت. بنابراین از تعاریف مختلف حریم خصوصی دو مفهوم به

ذهن تداعی می‌شود یکی مفهوم ذاتی حریم خصوصی که به شخصیت و کرامت انسانی ناظر است و دیگری نسبت این مفهوم از بُعد اجتماعی است که به تناسب فرهنگ و ساختار هر جامعه باید حمایت از آن صورت گیرد.

۱-۳. اهداف تحقیق

۱-۳-۱. اهداف عام

بررسی تطبیقی تجسس از منظر فقه امامیه و حقوق ایران

۱-۳-۲. اهداف خاص

بررسی ادله ممنوعیت تجسس از منظر فقهی و حقوقی

بررسی مصادیق و موارد تجسس ممنوع

بررسی ادله مجوزات تجسس

۱-۴. سؤالات تحقیق

الف) سؤال اصلی

تجسس از حریم خصوصی افراد از منظر فقه امامیه و حقوق ایران چه حکمی دارد؟

ب) سؤالات فرعی

۱. حریم خصوصی افراد چه حیظه‌ای از زندگی افراد است؟

۲. در صورت حکم به حرمت تجسس، چه مصادیقی تخصصاً از شمول حکم حرمت خارج است؟

۳. منظور از حریم خصوصی چیست؟ و اهتمام فقه امامیه به آن به چه نحو است؟

۱-۵. فرضیه ها

تجسس از حریم خصوصی افراد از منظر فقه امامیه و به حکم آیات، روایات، حکم عقل و... حرام است. برخی از حقوقدانان معتقدند: تجسس و جاسوسی جمع‌آوری و تملک اطلاعات و اسناد قابل استفاده یک کشور خارجی بر ضد امنیت کشور خارجی دیگری می‌باشد. تجسس در حقوق ایران در اصل ۲۵ قانون اساسی آمده است: «بازرسی و نرساندن نامه‌ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخبرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آن، استراق سمع و هر گونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون».

۱. ظاهراً حریم افراد در فقه امامیه دارای تعریفی که از سوی شارع مقدس یا متشرعین به شریعت اسلام ارائه شده باشد، نمی‌باشد و ضابطه‌ای که برای تعریف حریم می‌توان ارائه نمود، صرفاً ضابطه‌ای عرفی است، البته در اسلام با تشریح عناوین مختلفی از آن حمایت شده است.

۲. برخی مصادیق تجسس از جمله تجسس از حریم خصوصی افراد در راستای حفظ نظام و جلوگیری از اختلال در آن، تحقیق در امر ازدواج، تفحص از عورات کودک توسط والدین، تفقد و تجسس از احوال محرومان جامعه، تفحص و تجسس از عملکرد کارگزاران امور حکومتی و... از حکم حرمت خارج می‌باشند.

۳. حریم افراد در فقه امامیه دارای مصطلح شرعی یا متشرعی نمی‌باشد و ضابطه آن صرفاً ضابطه‌ای عرفی است، اما در فقه تحت عناوین مختلفی از آن حمایت شده است.

۱-۶. روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع تحقیقات توصیفی است و در بخش گردآوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است.

۱-۷. پیشینه و سابقه تاریخی

با توجه به تحقیقات به عمل آمده پیشین مشاهده می‌شود که در زمینه بررسی تطبیقی تجسس از منظر فقه امامیه و حقوق ایران تحقیقی صورت نگرفته است. اما در طرح ارائه شده یادآوری می‌شود که در پایان نامه‌ای که قرار است ارائه شود سعی می‌شود به صورت نسبتاً جامع به بررسی تطبیقی تجسس از منظر فقه امامیه و حقوق ایران اشاره شود و حتی از جهت آگاهی دادن به جامعه در خصوص مسایل نو پیداست به طرح برخی از مسایل جاری در سطح جامعه در این حوزه و بیان آراء و دیدگاه‌های فقهی و حقوقی صاحب‌نظران در این زمینه پرداخته شود که از این طریق بیان‌کننده جنبه‌های جدید کار در این زمینه می‌باشد.

۱-۸. محدودیت‌ها و مشکلات تحقیق

از جمله مشکلات برای تدوین پایان نامه‌ام، کمبود منابع مورد نیاز بود که برای تأمین منابع به کتابخانه‌های مختلفی مراجعه نمودم.

۱-۹. تعاریف، مفاهیم

در پژوهش حاضر نیز تعاریف اصلی همانند تجسس است. حال به بحث از تعریف مفاهیم تجسس می‌پردازیم.^۱

۱-۱۰. مفهوم تجسس

از جمله کلید واژه‌های اصلی پژوهش حاضر واژه تجسس از منظر لغت و اصطلاح است. در این قسمت به بررسی این واژه می‌پردازیم:

۱. علی اکبری بابوکانی، احسان، تجسس از حریم خصوصی افراد، ص ۲۸

۱-۱۰-۱. معنای لغوی «تجسس»

«تجسس» در لغت و عرف به معنای جست و جو از باطن و درون امور می‌باشد. ابن منظور در لسان العرب می‌نویسد: «لحیانی می‌گوید: از فلانی تجسس نمودم و یعنی بحث، جست و جو و کندکاش نمودم همانند تجسس». ^۱ ظاهر کلام «لحیانی» نشان می‌دهد که بین «تجسس» و «تحسس» تفاوتی وجود ندارد. ^۲

«فیومی» در مصباح المنیر می‌نویسد: «جسه بیده جسا» که از باب «قتل یقتل» می‌باشد و نیز «اجتسه» یعنی برای شناسائی، واریسی کرد. «جس الاخبار و تجسسها» یعنی دنبال نمودن و پی‌گیری خبرها را کردن. «جاسوس» نیز از همین باب می‌باشد؛ زیرا در پی جست و جوی خبرها و کندکاش از امور است. ^۳ از ظاهر توضیح فیومی، بر می‌آید که تجسس تنها پی‌گیری زشتی‌ها و عورات نهان نمی‌باشد، بلکه معنایی اعم دارد.

در ماده «جس» ابن منظور در کتاب لسان العرب می‌گوید: تجسس با جیم تفتیش کردن از باطن کارهاست و غالباً در امور شرّ استعمال می‌شود. ^۴ برخی از بزرگان از مفسرین نیز قائلند تجسس با «جیم» در امور شرّ بکار رفته است و تحسس با «حاء» در امور خیر جریان دارد. ^۵

در اقرب الموارد آمده است: «تجسس الخبر» یعنی در پس خبر به جست و جو پرداختن و نهان امور را کاویدن... جاسوس و جسیس به حامل پیام فتنه انگیز گفته می‌شود؛ یعنی همان جاسوس که در پی خبر می‌گردد و آن گاه که به دست آورد، آن را به دروغ می‌آراید. ^۶

از اخفش نقل شده: معنای «تجسس» با «تحسس» تفاوت زیادی ندارد؛ زیرا تجسس فحص از چیزی است که بر تو پوشیده مانده است و تحسس، به دنبال اخبار و در جست و جوی آن بودن است. ثعلب

۱. ابن منظور، محمدبن مکرم، لسان العرب، ج ۲، ص ۲۸۳

۲. علی اکبری بابوکانی، همان، ص ۲۹

۳. «جسه بیده جسا من باب قتل، واجتسه لیتعرفه و جس الاخبار و تجسسها تتبعها و منه الجاسوس لأنه يتبع الاخبار و يفحص عن

بواطن الامور». مقری فیومی، احمد بن محمد، المصباح فی غریب الشرح الکبیر للرافعی، ج ۱، ص ۱۲۵

۴. ابن منظور، محمدبن مکرم، لسان العرب، ج ۲، ص ۲۸۳

۵. ثعالبی، عبدالرحمن بن محمد، تفسیر الثعالبی المسمی بالجواهر الحسان فی تفسیر القرآن، ج ۴، ص ۹۰

۶. شرتونی، سعید خوری، اقرب الموارد، ج ۱، ص ۱۲۳

بر این باور است که رأی دیگری در این جا وجود دارد که میان این دو تفاوت می‌گذارد؛ چرا که در تجسس، شخص خبرها را برای خود می‌خواهد، اما در تجسس، فرد خبرگیر، اخبار را برای دیگری می‌خواهد و فرستاده اوست. قرطبی در کتاب تفسیر خود پس از نقل این سخن منسوب به اخفش می‌گوید: نظر اول یعنی عدم فرق بین تجسس و تحسس معروف‌تر است.^۱

بنابراین: «تجسس» را اکثر لغویان مخصوص امور شرّ و «تحسس» را مخصوص امور خیر دانسته‌اند. در قرآن کریم نیز شواهدی بر اختیار این قول وجود دارد؛ چه آنکه در مصحف شریف در مورد «تجسس» فقط یک آیه وجود دارد که در آن از تجسس نهی شده است.

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید. از بسیاری گمان‌ها اجتناب کنید که بعضی از گمان‌ها گناه است و از عیوب مردم تجسس نکنید و پشت سر همدیگر غیبت نکنید، آیا کسی از شما هست که دوست ندارد گوشت برادر مرده خود را بخورد، قطعاً از چنین کاری اکراه دارید و از خدا پروا کنید که خدا توبه پذیر و مهربان است».^۲

۱-۱۰-۲. معنای اصطلاحی «تجسس»

الف) تعریف تجسس در متون فقهی و روائی

برای تجسس در لسان فقها تعریف خاصی وجود ندارد که عدم تعریف آن از جهت روشن بودن مفهوم آن است مسئله تجسس و کسب خبر در ابواب مختلف فقه، مثل بابهای جهاد، حدود و تعزیرات و مکاسب محرّمه به صورت خیلی مختصر بیان گردیده است. آیت ا... مشکینی به مطلب اشاره کرده و می‌فرماید: که در مورد مسأله تجسس در شریعت اسلامی تعریفی و معنای شرعی خاصی وجود ندارد.^۳ فقها نیز بحث مستقلی که شامل ابعاد مختلف مسأله تجسس شامل شود، نیز در کتب مختلف نیاورده‌اند و

۱. انصاری قرطبی، ابو عبدالله، الجامع لأحكام القرآن و المبین لما تضمنه من السنه وای الفرقان، ج ۱۶، ص ۳۳۳

۲. سوره حجرات، آیه ۱۲

۳. مشکینی اردبیلی، علی اکبر، مصطلحات الفقه، ص ۱۲۸